Instagram: stela_knjige
Facebook: stela
www.stelaknjige.rs

NASLOV ORIGINALA
Eddie Jaku
The Happiest Man on Earth

Copyright © Eddie Jaku 2020
First published 2020 in Australia by Pan Macmillan Australia Pty Ltd.
Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2024

ZA IZDAVAČA
Marko Sabovljević

UREDNIK
Marina Sabovljević

LEKTURA I KOREKTURA
Lidija Cenić

SLOG I PRELOM
Studio Znak

ŠTAMPA
Alpha print, Zemun

TIRAŽ
1.000

IZDAVAČ
Publik praktikum, imprint Stela
Dobrovoljačka 10/I, Zemun
office@publikpraktikum.rs
011/4202 544; 011/4202 545

GODINA IZDANJA
2024

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući foto-kopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

Najsrećniji čovek na svetu

EDI JAKU

Prevela sa engleskog
Gordana Subotić

Stêla

Budućim generacijama

Ne hodaj iza mene, možda ja ne vodim.
Ne hodaj ispred mene, možda te ne sledim.
Samo hodaj pored mene i budi mi prijatelj.
Nepoznati autor

PROLOG

Dragi moj novi prijatelju.

Živim jedno stoleće i znam kako je gledati zlu u lice. Video sam ono najgore od čovečanstva, užase logora smrti, nacističke napore da istrebe moj život i živote celog mog naroda.

Ali sada sebe smatram najsrećnijim čovekom na svetu.

Za sve svoje godine jedno sam naučio: život može da bude divan ako ga učinite divnim.

Ispričaću vam svoju priču. U nekim delovima je tužna, veoma mračna i bolna. Ali priča ima srećan kraj zato što je sreća nešto što možemo da izaberemo. To zavisi od vas.

Pokazaću vam kako.

PRVO POGLAVLJE

Mnogo je toga dragocenijeg od novca.

Rođen sam 1920. u gradu po Imenu Lajpcig, na istoku Nemačke. Zovem se Abraham Salomon Jakubovic, ali prijatelji me kraće zovu Adi. Na engleskom, to ime se izgovara kao Edi. Zato molim te, prijatelju, zovi me Edi.

Bili smo porodica ispunjena ljubavlju, velika porodica. Moj otac Isidor imao je četvoricu braće i tri sestre, a moja majka Lina bila je jedna od trinaestoro dece. Zamislite snagu moje bake koja je odgajila toliko dece! Izgubila je sina u Prvom svetskom ratu, Jevrejina koji je žrtvovao svoj život za Nemačku, kao i muža, mog dedu, vojnog kapelana koji se nikada nije vratio iz rata.

Moj otac je bio ponosan nemački građanin koliko je to mogao da bude kao imigrant iz Poljske koji se skrasio u Nemačkoj. Poljsku je napustio kao šegrt precizne mehanike u fabrici pisaćih mašina *Remington*. Pošto je dobro govorio nemački, stigao je do Amerike radeći na nemačkom trgovačkom brodu.

Istakao se svojom trgovinom u Americi, ali nedostajala mu je porodica, te je odlučio da poseti Evropu na drugom nemačkom trgovačkom brodu – stigavši upravo na vreme da ga zahvati Prvi svetski rat. Budući da je putovao s poljskim pasošem, Nemci su ga internirali kao ilegalnog stranca. Međutim, nemačka vlada je prepoznala njegove mehaničarske veštine, te mu je dozvolila da radi u fabrici u Lajpcigu, gde je radio na proizvodnji teškog naoružanja za potrebe rata. U to vreme zaljubio se u moju majku Linu i u Nemačku, te je ostao i posle

rata. Otvorio je fabriku u Lajpcigu, oženio se mojom majkom i uskoro sam se ja rodio. Dve godine kasnije na svet je došla moja mala sestra Johana. Nju smo kraće zvali Heni.

Ništa nije moglo da uzdrma patriotizam mog oca i njegov ponos na Nemačku. Smatrali smo se pre svega Nemcima, na drugom mestu Nemcima, a onda i Jevrejima. Naša vera nije nam izgledala tako važna jer smo bili dobri građani našeg Lajpciga. Čuvali smo svoje običaje i obeležavali svoje praznike, ali naša odanost i ljubav pripadali su Nemačkoj. Ja sam bio ponosan što dolazim iz Lajpciga, koji je 800 godina bio središte umetnosti i kulture – imao je jedan od najstarijih simfonijskih orkestara u svetu, grad koji je nadahnuo Johana Sebastijana Baha, Klaru Šuman, Feliksa Mendelsona, pisce, pesnike i filozofe – Getea, Lajbnica i Ničea, kao i mnoge druge.

Stolećima su Jevreji bili deo samog tkanja lajpciškog društva. Od srednjeg veka veliki pijačni dan bio je petak, a ne subota kako bi jevrejski trgovci mogli da izađu na pijacu, budući da je nama zabranjen rad subotom, na jevrejski Šabat. Istaknuti jevrejski građani i filantropi doprinosili su javnom dobru, kao i cele jevrejske zajednice, koje su nadzirale izgradnju nekih od najlepših evropskih sinagoga. Sklad je bio deo života. I bio je to veoma dobar život za decu. Imali smo zoo-vrt na samo pet minuta od kuće, poznat u celom svetu po svom raznovrsnom zverinjaku, kao i po tome što je u njemu odgajeno više lavova u zatočeništvu nego bilo gde drugde u svetu. Možete li da zamislite kako je to bilo uzbudljivo za jednog malog dečaka? Dvaput godišnje imali smo dva velika trgovačka sajma na koje je otac vodio i mene – iste one koji su Lajpcig učinili jednim od kulturno najrazvijenijih i najbogatijih gradova u Evropi. Zahvaljujući svom položaju i njegovoj važnosti kao trgovačkog grada, Lajpcig je bio spona u širenju novih tehnologija i

ideja. Njegov univerzitet, drugi po starosti u Nemačkoj, osnovan je 1409. godine. Prve dnevne novine u svetu izašle su u Lajpcigu 1650. Grad knjiga, muzike, opere. Kao dečak, istinski sam verovao da sam deo najprosvetljenijeg, najkulturnijeg, najprefinjenijeg – svakako najobrazovanijeg – društva u celom svetu. Kako sam se prevario.

Iako lično nisam bio naročito religiozan, redovno smo išli u sinagogu. Jeli smo košer hranu zbog moje majke, koja je želela koliko god je moguće da se drži običaja ne bi li udovoljila svojoj majci, mojoj baki koja je živela s nama i bila veoma pobožna. Svakog petka uveče okupili bismo se na Šabos (Šabat) večeri, izgovorili bismo molitve i jeli tradicionalna jela koja je moja baka s ljubavlju spremala. Kuvala je na velikom šporetu na drva koji je ujedno grejao kuću. Genijalan sistem cevi sproveden je kroz kuću tako da se višak toplote nije gubio, a dim je bezbedno sprovođen napolje. Kad bismo smrznuti ušli spolja, seli bismo na jastuke pored šporeta i grejali se. Imao sam psa, malog štenca jazavičara Lulu, koja bi mi se za hladnih večeri sklupčala na krilu. Kako su mi dragocene bile te večeri.

Moj otac je naporno radio da nam sve obezbedi, te smo živeli udobno, ali on nam je brižljivo stavljao do znanja da je život mnogo više od materijalnih stvari. Svakog petka uveče, pre Šabos večere, majka bi ispekla tri-četiri vekne hale (*challah*), naročitog obrednog hleba bogatog ukusa koji se pravi od jaja i brašna i jede se u posebnim prilikama. Kad mi je bilo šest godina, pitao sam oca zašto pečemo toliko hleba kad nas je samo četvoro u porodici, a on mi je objasnio da će višak vekni odneti u sinagogu za siromašne Jevreje. Voleo je svoju porodicu i svoje prijatelje. Često je dovodio prijatelje u kuću da večeraju s nama iako se moja majka pobunila rekavši da ne može da dovede više od petoro jer taman toliko ljudi može da se stisne oko stola.

„Ako si dovoljno srećan da imaš novac i lepu kuću, možeš sebi priuštiti da pomogneš onima koji je nemaju", rekao bi mi. „Sve se u životu na to svodi. Da deliš svoju sreću." Otac je imao običaj da mi kaže da je veće zadovoljstvo davanje nego uzimanje, da su važne stvari u životu – prijatelji, porodica, dobrota – daleko dragocenije od novca. Čovek vredi više od svog računa u banci. Tada sam mislio da je lud, ali sad, posle svega što sam video u životu, znam da je bio u pravu.

Međutim, nad tom srećnom porodičnom scenom nadvio se jedan oblak. Nemačka je bila u neprilici. Izgubili smo poslednji rat i ekonomija je bila uništena. Pobedničke savezničke snage zahtevale su više novca na ime ratnih reparacija nego što je Nemačka mogla da isplati, te je 68 miliona ljudi patilo. Vladala je nestašica hrane i goriva i žestoko siromaštvo, što je ponosnom nemačkom narodu veoma teško padalo. Iako smo pripadali srednjoj klasi koja je udobno živela, nismo mogli da nađemo mnoge životne namirnice, čak ni za gotov novac. Moja majka je kilometrima pešačila do pijace ne bi li tašne i odeću koje je kupovala u boljim vremenima trampila za jaja, mleko, puter ili hleb. Za moj trinaesti rođendan otac me je pitao šta želim, a ja sam tražio šest jaja, veknu belog hleba koji je bilo teško naći jer Nemci više vole ražani hleb, i ananas. Nisam mogao da zamislim ništa divnije od šest jaja, a ananas nikada nisam video. A on je, nekako, našao jedan – nemam pojma kako, ali takav je bio moj otac. Uradio bi ono što se činilo nemogućim samo da bi mi izmamio osmeh. Bio sam tako uzbuđen da sam odjednom pojeo svih šest jaja i ceo ananas. Nikad nisam imao tako raskošan obrok. Majka me je upozorila da usporim, no jesam li je poslušao? Ne!

Vladala je strašna inflacija, te je bilo nemoguće kupiti zalihe hrane koja se ne kvari ili planirati budućnost. Moj otac bi se

vratio s posla s novčanikom punim gotovine koja bi do jutra postala bezvredna. Poslao bi me u prodavnicu s rečima: „Kupi šta god možeš! Ako ima šest vekni hleba, sve ih uzmi! Sutra ništa nećemo imati!" Veoma teško su živeli čak i oni koji su imali novca, te su Nemci bili poniženi i besni. Ljudi su očajavali i prihvatali bilo koje rešenje. Nacistička partija i Hitler obećali su nemačkom narodu rešenje. I našli su neprijatelja.

Godine 1933, kad je Hitler došao na vlast, sa sobom je doneo antisemitizam. Meni je bila trinaesta i po našim običajima, trebalo je da mi prirede Bar micvu, drevni verski obred kojim se obeležava moje odrastanje. Bar micva znači 'sin zapovesti' i obično je praćena divnom zabavom sa ukusnom hranom i plesom. U druga vremena bila bi održana u velikoj lajpciškoj sinagogi, ali otkako su nacisti došli na vlast, to je bilo zabranjeno. Umesto toga, svoju Bar micvu sam imao u maloj sinagogi trista metara niz ulicu. Rabin koji je vodio našu *šul* (što je drugi naziv za sinagogu, doslovno 'kuća knjiga') bio je veoma mudar. Unajmio je stan ispod sinagoge nejevrejinu čiji je sin bio u SS trupama. Kad su počeli antisemitski napadi, taj nejevrejinov sin se postarao da straža čuva stan, a samim tim i *šul* iznad njega. Ako su želeli da unište *šul*, morali su da unište i stan tog čoveka.

Održali smo verski obred sa svećama i molitvama za obe moje porodice i one koji su se upokojili. Posle obreda, prema jevrejskoj tradiciji, smatrali su me odraslim muškarcem, odgovornim za sopstvene postupke. Počeo sam da razmišljam o svojoj budućnosti.

Kao mali hteo sam da budem lekar, ali to nije bilo ono za šta sam stvarno bio nadaren. U Nemačkoj smo imali centre u koje su učenici slani da otkriju svoje sposobnosti posredstvom niza testova pamćenja i manualne spretnosti. Na osnovu tih testova zaključili su da su moje sposobnosti vizualne i matematičke, da

imam odličan vid i koordinaciju ruka–oko. Trebalo je da postanem precizni mehaničar, te sam odlučio da ću se za to školovati.

Išao sam u veoma dobru školu u prelepoj zgradi koja se zvala *32 Folkšule*. Nalazila se na kilometar od naše kuće, te mi je trebalo petnaestak minuta hoda da nje. Osim zimi! Lajpcig je veoma hladan grad i osam meseci godišnje reka je okovana čvrstim ledom. Mogao sam za pet minuta da doklizam rekom sve do škole.

Godine 1933. završio sam srednju školu i trebalo je da pođem u *Lajpcišku gimnaziju*. Da je istorija pošla drugim tokom, tu bih se školovao do 18, ali nije bilo tako.

Jednog dana kad sam došao u školu rekli su mi da ne mogu više da je pohađam – izbačen sam zato što sam Jevrejin. To je bilo neprihvatljivo za mog oca, tvrdoglavog čoveka s jakim vezama u Lajpcigu, koji je uskoro smislio novi plan za moje školovanje.

„Ne brini", rekao mi je. „Nastavićeš da se školuješ. Ja ću se postarati za to."

Za mene su pripremljena lažna dokumenta i uz pomoć porodičnog prijatelja primljen sam u *Jeter i Širer*, koledž za mašinstvo u Tutlingenu, južno od Lajpciga i daleko od tog grada. U to vreme bilo je to središte inženjerske tehnologije koje je ceo svet snabdevalo proizvodima precizne mehanike. Pravili su svakovrsne neverovatne mašine, složene medicinske instrumente i industrijsku mašineriju. Sećam se da sam video mašinu u kojoj bi kokoška bila stavljena na pokretnu traku, a izašla bi sa druge strane, očerupana, oprana i upakovana. Bilo je to neverovatno! A ja sam se spremao da učim da pravim te mašine, da steknem najbolje moguće inženjersko obrazovanje na svetu. Da bih se upisao, morao sam da položim niz ispita i bio sam tako nervozan da sam morao da brišem znoj sa čela,

pazeći da mi ne kapne na papir i uništi ga. Mnogo sam strepeo da ne izneverim oca.

Primljen sam pod lažnim imenom Valter Šlajf, imenom nemačkog siročeta koje nije moralo da se plaši Hitlerovog postavljenja za nemačkog kancelara. Valter Šlajf je bio identitet stvarnog nemačkog dečaka koji je nestao. Njegova porodica je po svoj prilici tiho napustila Nemačku kad je počeo uspon nacista. Moj otac je pribavio njegovu ličnu kartu i dovoljno uverljivo je krivotvorio da zavara vladu. Nemačke lične karte su u to vreme imale male fotografije utisnute u papir, koje su se mogle videti samo pod naročitim infracrvenim svetlom. Morala je veoma vešto da se krivotvori, ali moj otac se razumeo u pisaće mašine, što mu je omogućilo pristup odgovarajućem alatu i metodi.

S novim dokumentima mogao sam da započnem novi život i zauzmem svoje mesto u školi, gde sam započeo šegrtovanje u mašinskom inženjerstvu. Škola se nalazila na devet sati putovanja vozom od Lajpciga. Morao sam da se brinem o sebi, svojoj odeći, obrazovanju i po svaku cenu da sačuvam svoju tajnu. Trebalo je svakog dana da idem na nastavu i da spavam u obližnjem sirotištu, u spavaonici s mnogo starijim dečacima. Za svoj rad tokom šegrtovanja dobijao sam malu platu, koju sam mogao da trošim na odeću i ostale nužne stvari.

Život Valtera Šlajfa bio je usamljenički. Nikome nisam mogao da kažem ko sam zapravo, ni u koga nisam mogao imati poverenja – uzdati se u nekog značilo bi otkriti svoj jevrejski identitet i dovesti sebe u opasnost. Morao sam da pazim kad koristim toalet i tuš jer ako bi neki dečak primetio da sam obrezan, bio bi to kraj za mene.

Imao sam malo kontakata s porodicom. Pisanje pisama nije bilo bezbedno, a da bih telefonirao, morao sam da odem

u suteren jedne robne kuće, da pređem dug i složen put kako bih se uverio da me niko ne prati. U retkim prilikama u kojima sam mogao da razgovaram sa svojom porodicom, to bi mi slomilo srce. Ne mogu ni da objasnim bol mladog čoveka koji je tako daleko od kuće jer je to bio jedini način da mu se omogući obrazovanje i budućnost kakvu je moj otac želeo za mene. Ali koliko god da je bilo teško biti daleko od porodice, još teže bi bilo izneveriti je.

Govorio sam ocu koliko sam usamljen bez njih, a on me je hrabrio.

„Edi, znam da je vrlo teško, ali jednog dana ćeš mi biti zahvalan", rekao bi. Kasnije sam saznao da bi se, koliko god da je bio nepokolebljiv prema meni, onog trenutka kad bi spustio slušalicu rasplakao kao dete. Pravio se da je jak kako bi mi pomogao da budem hrabar.

I bio je u pravu. Bez onoga što sam naučio u školi ne bih preživeo ono što me je čekalo.

Prošlo je pet godina. Pet godina neumornog rada i usamljenosti.

Nisam siguran mogu li da objasnim kako je to praviti se da si neko drugi u starosti od trinaest i po do osamnaest godina. Strašan je teret tako dugo skrivati tajnu. Ne bi prošao ni trenutak da mi nije nedostajala moja porodica, ali shvatio sam da je moje školovanje važno i istrajao sam. Bila je to strašna žrtva, toliko dugo biti bez porodice, ali mnogo sam dobio svojim obrazovanjem.

Tokom završnih godina šegrtovanja radio sam u kompaniji koja je pravila preciznu rendgensku opremu. Kao dodatak tehničkoj i teorijskoj strani mog obrazovanja, očekivalo se da pokažem da mogu vredno i umešno da radim u svojoj profesiji. Trebalo je da radim po ceo dan i uveče da idem u školu. Sreda

je bila jedini dan kad nisam radio i koji sam u potpunosti mogao da posvetim učenju.

Uprkos usamljenosti, voleo sam ono za šta sam se školovao. Među nastavnicima koji su me podučavali bilo je nekih od najvećih umova na svetu, mogli su da uzmu svoj alat i naprave naoko sve, od najmanjih zupčanika do ogromnih mašina koje su bile poslednja reč tehnologije. Sve mi se to činilo čudesnim. Nemačka je prednjačila u tehnološkoj i industrijskoj revoluciji koja je obećavala bolji život za milione ljudi, a ja sam bio njena prethodnica.

Godine 1938, nedugo posle mog osamnaestog rođendana, položio sam poslednje ispite i bio izabran za učenika generacije iz svoje škole, te su me pozvali da se pridružim sindikatu. U Nemačkoj tog doba sindikati nisu bili isti kao oni u savremenom društvu. Manje su se bavili pregovorima oko uslova rada i zarada, a više onim što bi mogao praktično da radiš. U to vreme, pozvali bi te da im se pridružiš samo ako si bio zaista dobar u svom poslu, najbolji u svojoj oblasti. Bilo je to mesto gde su se okupljali najveći umovi na određenom polju kako bi sarađivali i podsticali napredak nauke i industrije. U okviru sindikata klasna i verska pripadnost nisu bili važni, za razliku od prestiža u samom poslu. Bila je istinski velika čast za mene što su me primili tako mladog.

Tokom ceremonije prozvan sam da pred svima primim pohvale od majstora sindikata preciznih mehaničara, koji je na sebi imao tradicionalnu tamnoplavu odoru s fino izrađenim čipkanim okovratnikom.

„Danas primamo šegrta Valtera Šlajfa u jedan od najboljih sindikata u Nemačkoj", objavio je predsednik. Briznuo sam u plač.

Majstor me je protresao. „Šta je s tobom? Ovo ti je jedan od najsrećnijih dana! Trebalo bi da budeš ponosan!"

Ali ja sam bio neutešan. Bio sam strašno tužan što moji roditelji ne mogu da budu tu da me vide. Očajnički sam želeo da vide šta sam postigao – želeo sam i da moj majstor vidi da ja nisam siromašno siroče Valter Šlajf. Da sam Edi Jaku, da imam porodicu koja me voli i da mi je mnogo teško što sam tako daleko od njih.

Cenio sam svaki delić znanja koje su mi te godine pružile, ali uvek ću žaliti za tim vremenom provedenim daleko od porodice. Moj otac je zaista bio u pravu kad mi je rekao da život vredi više od računa u banci. Mnogo je toga na ovom svetu što se nikakvim novcem ne može kupiti, a nešto od toga je nemerljivo dragoceno. Porodica je na prvom, drugom i svakom mestu.